

УДК 130.3

В. М. БАБЕНКО

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

МИНУЛЕ І МАЙБУТТЯ В ЄДНОСТІ ЖИТТЯ (ДО ПРОБЛЕМИ СУТНОСТІ ІСТОРИЧНИХ ТИПІВ СВІТОГЛЯДУ)

Висвітлюється проблема формування та розвитку історичних типів світогляду. На підставі аналізу суспільної свідомості, яка лежить в основі кожного з цих типів, дається характеристика їх визначальних рис. Виявляються особливості розвитку новітнього етапу історичного буття людства в аспекті трансформації попередніх типів світоглядних уявлень на ґрунті своєрідної реміфологізації суспільної свідомості. Досліджуються взаємовідношення між різними типами світогляду в контексті конкретно-історичного процесу. Автор доходить висновку про виняткове становище взаємодії між міфом і релігією у розвитку різноманітних площин філософсько-світоглядної рефлексії буття людської свідомості в рамках культурного життя.

світогляд, суспільна свідомість, міфологія, синкретизм, релігія, філософія, наука, інформаційне суспільство, віртуальність, цивілізація, суспільна криза

Не буде помилкою, якщо скажемо, що в рамках філософської пропедевтики тема «Філософія та світогляд» є ледве чи не ключовою. Історичні типи світогляду є тією культурною базою людського буття, на фундаменті якої протягом досяжного для науки часу формувалось те, що ми сьогодні називаємо людською цивілізацією. Упродовж всієї історії існування «людини розумної» свідоме буття останньої стало підґрунтям формування декількох історичних типів світогляду. Фахівці вважають, що лише три з них – міфологічний, релігійний та філософсько-науковий – відіграли визначальну роль у суспільному розвитку людства. Беручи до уваги те, що в основі кожного з них знаходиться й відповідний тип свідомості, можна зробити висновок про достатньо обмежений характер інтелектуальних ресурсів, на фундаменті яких людиною вибудовувались загальні картини світу. Окрім того, процес еволюції свідомості «людини розумної» виявляється не таким вже й динамічним. Сьогодні глобалізована картина світоглядного розвитку людини включає усі надбані за попередню історію типи світосприйняття. А це до певної міри не тільки нівелює еволюційні досягнення, але дозволяє говорити про певне «тупцювання на місці» у подальшому розвитку поглядів на світ, говорить про кризу світосприйняття, про певний світоглядний «глухий кут». Людство в цьому питанні, хоча це і не вперше за всю його історію у такому її варіанті, знову у пошуках виходу з цього кута немовби повертається «на круги своя», повертається у минуле, шукаючи дорогу... у майбутнє. Відрізняється подібна ситуація від попередніх схожих випадків лише одним – рівнем небезпеки, яка загрожує тепер всьому людству в разі невдачі. На кону історії сьогодні або виживання, або загибель всіх.

Драматизм вищеописаної ситуації насамперед усвідомлюється невеликим дослідницьким колом фахівців, для яких саме він і складає головну ціннісну і пізнавальну характеристику проблеми. У колі фахівців-філософів з цієї теми вона найбільш виразливо проявляється в працях багатьох дослідників. Але у наш час ґрунтуватися лише на працях розділеного за кваліфікаціями PhD – товариства вже не можна. Глобальна проблема потребує і неординарного мультифахового інструментарія для її розв'язання. Тому набір тих науковців, на праці яких спирається автор, достатньо різноякісний за багатьма характеристиками. Тут і праці «класиків жанру» – О. Лосева [3], А. Тойнбі, Й. Гейзінга [2, 5], К. Поппера, П. Сорокіна, тут і відомі історики, культурологи, релігієзнавці та літературознавці – М. Блок, Ф. Бродель, М. Бахтін, Д. Лихачов, А. Гуревич, М. Еліаде [6], Є. Топльський, нарешті тут і законодавці «сучасної моди» у дослідництві проблем виходу з історичної кризи – В. Вжосек [1], Н. Мотрошилова [4], П. Рот, Т. Рикмен, Дж. Райш, Д. Макклоскі, М. Шермер та ін.

Треба розуміти, що наукова проблема у тому вигляді, в якому вона була сформульована на початку статті, не тільки не може бути вирішена в змісті цієї роботи, але й навіть охарактеризована в усіх її деталях. І справа не тільки у розмірах цієї наукової нотатки «розвідницького» характеру. Глобальний характер завдання потребує і глобальних зусиль у його розв'язанні. Але вирішення питання про структуру і значення взаємовідношень між історичними типами світогляду в рамках конкретно-історичної епохи, як і постановка питання про співвідносність між типом світогляду та формою свідомості, є, на нашу думку, одним з маленьких елементів цього твору, вузькою стежкою на тому шляху, де і здобуваються глобальні рішення.

Історично першим типом світогляду (а отже й свідомості) вважається міфологічний світогляд. Його есенціальною характеристикою визнається синкретичність, у рамках якої вигадка, уява, фантазія людини нерозривно пов'язуються з реальними знаннями про світ, з реальною дійсністю. В сучасному житті найяскравішим прикладом міфологічного світогляду є світогляд дітей. Брак життєвого досвіду не дає можливості дитині адекватно сприймати дійсність. Тому вона компенсує цю нестачу уявою. Гра дитини – це один з найактивніших способів набуття життєвого досвіду. Сам же світ у рамках такого світогляду набуває казкових форм. Враховуючи, що на ранньому етапі соціально-історичного розвитку досвід людини в силу різних обставин не набагато перевищував знання сучасної дитини, цей період можна назвати дитинством людства. Й в тому світі людина спілкувалась з богами подібно тому, як сучасна дитина спілкується з Дідом Морозом або Снігуронькою.

Ускладнення соціального життя, збільшення тривалості фізичного життя людини з часом сприяли формуванню нового історичного типу світогляду, який активно витіснив міфологічну свідомість з актуального життя у підсвідомість. Та для окремих людей (або соціальних груп) міфологія не втратила своїх домінуючих позицій. Насамперед це стосується людей мистецтва, творчих професій. Окрім того, життя людей похилого віку, які втрачають соціальну активність й соціальні зв'язки, часто характеризується актуалізацією міфологічної свідомості. «Старе, що мале» – тоді резюмує оточення. Та найважливішим є розуміння небезпеки захоплення міфологічною свідомістю свідомості соціально активної людини. Подібно недужому на психічне захворювання така людина не може сама себе вивести з небезпечного стану. Вона втрачає можливість адекватно сприймати дійсність, що стає загрозою всьому її оточенню. Достатньо згадати про часи захоплення суспільної свідомості «чумою ХХ століття» – міфом комунізму та фашизму. При цьому останній орієнтує і спрямовує розвиток людини на її пережиті у минулому печерні інстинкти, а перший – на недосяжні утопічні картини майбуття. Тож минуле і майбуття поруч з нами, в нас, хоча й у латентному стані, що вельми ускладнює усвідомлення небезпеки непомітної підміни ними теперішності. Тому вельми закономірним є існування не тільки теорії реактуалізації міфу [3], але і теорії життя людини як перманентної «гри» [2, 5].

Наступним історичним типом світогляду вважається релігійний світогляд. В його основі – абсолютне відокремлення уяви від дійсності та сприйняття уявних образів рівнозначними самій реальності. Феномен отождолення уяви та дійсності називається вірою. Нема жодної людини, свідомість якої була б вільною від віри. Вищою формою прояву віри є віра релігійна. Всі інші форми віри у тому чи іншому аспекті проявляють у своєму розвитку тенденцію ідеалізації та сакралізації уяви, що є елементом становлення релігійної свідомості. Віра, релігійна віра принципово заперечують можливість поєднання двох форм дійсності (дійсності уяви і реальної дійсності). Вони, як матерія та антиматерія, при поєднанні анігілюються. Тому взаємовідносини між двома світами віруючої людини відбуваються лише в площині трансцендентальної реальності її свідомого буття – в її духовному житті. Духовне життя кожної людини, її духовний світ не є константою. Його просторово-часові кордони рухливі й змінюються у спектрі від повного домінування над реальним життям людини до існування на межі абсолютного розчинення в змісті утилітарних потреб.

В суспільній історії релігійний світогляд сприяв формуванню поняття суспільної свідомості як реального об'єкта людського життя. В рамках цієї свідомості вперше в історії людства була осмислено сформульована світоглядна парадигма буття людини як феноменальної істоти. Вона сприяла поглибленню процесу його одухотворення та одухотворення життя кожної окремої людини. Релігія на цьому етапі виконувала роль вихователя людської культури, при цьому сам процес виховання здійснювався часто-густо у достатньо жорсткий спосіб. Але тільки це дозволило людині усвідомити себе як особистість й у подальшому плекати її у собі самотійно.

Віра кожною своєю миттю орієнтує життя людини на майбуття. Але на відміну від міфу вона застерігає її від штучного наближення до нього. Для віри майбуття принципово неможливо досягнути, хоча воно і є постійно поруч з людиною та відбувається паралельно з її буттям. Єдиний спосіб досягнення ним, його трансцендентальною дійсністю у цьому житті, у цій реальності – відродження минулого, повернення до традиції. Кожним кроком теперішності релігія відновлює життя, надихає на

нього людину. Але в таких умовах людина немовби рухається уперед спиною до майбуття та обличчям до минулого. Тож, зрозуміло, що подібний рух сам по собі є спонтанним актом. Покладатися тільки на віру – приректи себе на можливість так і не побачити життя, не отримати те, заради чого в це життя віра і закликає. На основі цієї суперечності в рамках як самих релігійних систем, так і у міжрелігійному спілкуванні постійно спостерігаються конфлікти між прихильниками «чистої» віри та «модерністами».

З наукової революції XVII–XVIII століть домінуючі позиції у процесі світосприйняття поступово опановує науково-філософський тип світогляду. Його квінтесенцією є освоєння дійсності шляхом раціонального мислення. Та найважливішим у цьому процесі є той факт, що дійсність, якою оперує раціонально-логічне мислення, включає в себе не тільки форми реального буття, але й уявні. Власно в рамках філософсько-наукового мислення відбувається своєрідне «витягування» з світу трансцендентального буття тих фантастичних образів, які проходячи через «обробку» методами раціонально-логічного міркування, набувають реальних рис. Ця штучна, «друга» реальність поступово сформувала цілий світ, світ сучасної «другої природи».

Протягом XIX–XX століть на фоні невинного зростання темпів розвитку науки і техніки, злиття цих явищ у єдину науково-технічну революцію починає розгортатись масштабна суспільна криза. Після двох світових війн першої половини XX століття вона загострюється на тлі процесу глобалізації розвитку людської цивілізації і у наш час – на початку III тисячоліття, стає загально визнаним фактом і невідворотною першочерговою проблемою її подальшого буття. Стає очевидним, що вирішення цієї проблеми неможливе без кардинальної зміни світогляду, а отже і свідомості людства. В якому напрямку, якими засобами і у яких параметрах має відбуватись цей процес – це ті конкретні завдання, які наповнюють сучасну гуманітарну сферу пізнавальної діяльності людини. Та незалежно від її досягнень вже фіксуються певні феномени розвитку людського буття, які дають підстави для прогнозів на найближче майбутнє. Так, наприклад, сучасні здобутки у сфері наукових технологій дозволяють говорити про перехід людини в інформаційну сферу буття. На цій основі відбувається деяка віртуалізація фізичної (біологічної) сфери її існування. Чи є це тим самим напрямком докорінної трансформації людства у майбутньому, чи це той супутній помилковий ефект, який супроводжує зміни, що відбуваються – сказати важко. Але цікавим є те, що віртуальність, як визначальна характеристика постнекласичного буття людини, дуже нагадує міфологічні засади її існування, ті засади, які характеризували початкову стадію її розвитку.

Серед історичних типів світогляду європейська філософія особливе місце надає міфологічному, релігійному та філософсько-науковому її різновидам. І це не є випадковістю, бо саме у такій послідовності відбувався процес розвитку європейської суспільної свідомості, а отже і притаманним їй формам відображення світу. Отже, виділені типи свідомості не тільки відображали визначальні домінанти у формуванні європейського світосприйняття, але і векторну спрямованість розвитку цього процесу. Цікаво, що такі важливі форми усвідомленого ставлення людини до дійсності, як художньо-образна, морально-етична, афективна, не стали основою для формування і власного домінуючого історичного типу світогляду. Вони виявились розчиненими в рамках міфу, релігії та філософії. Та чи є такий підхід до питання аналізу свідомості та породжуваних нею історичних типів світогляду об'єктивним?

Сучасні спроби створення нової всесвітньої філософії історії, з урахуванням наслідків процесу глобалізації, доводять, що для цього насамперед докорінним чином мають бути переглянутими взаємовідношення між історичними типами світогляду. Останні є «становим хребтом» у формуванні будь-якої світоглядної парадигми мислення. Тож, якщо завданням дослідника є виявлення сутності глобалізованих явищ буття, то їх особливості ховаються у закономірностях взаємодії цих явищ. А вони, у такому випадку, коли ми розглядаємо історичні типи світогляду, не можуть будуватися лише на тих висновках, до яких нас веде практика історичного розвитку європейської цивілізації. Більше того, у такому разі дослідник взагалі має максимально абстрагуватися від будь-якої історичної практики і виходити тільки з тих внутрішніх потенцій, які закладені в природі цього історичного явища (типу світогляду). Ця ж природа визначається історичним типом свідомості.

А от тепер, коли до порівняння будуть притягнуті історичні типи свідомості, як своєрідні «рафіновані форми» історичних типів світогляду, досліднику відкриються нові цікаві можливості критики попередніх уявлень про послідовність та спрямованість їх розвитку. Більше того, одночасно з цим відкриваються і нові перспективні варіанти їх структуризації. Серед останніх особливе місце, на нашу думку, належить міфологічній та релігійній формам свідомості. Їх взаємодія є прикладом своєрідної протилежності процесу мислення, але у той же час вони не стають від цього антагоністами. Міф та

релігія складають в феномені людської свідомості ту бінарну опозиційну пару, між якою перебувають всі інші форми свідомого відображення людиною буття. Міф – це хаос буття, за упорядкування якого береться Людина. Релігія – це упорядковане буття, яке відокремлює хаос від Людини. Інструментами процесу цього упорядкування може бути і філософія, і наука, і мистецтво, і мораль. Але всі вони є лише посередниками, які на тому чи іншому етапі історичного розвитку набувають панівного значення й не більше. Такий висновок ламає традиційне для європейського світосприйняття уявлення про те, що філософсько-науковий світогляд є апогеєм розвитку мислительної культури людства в її освоєнні світу буття.

Отже, міф та релігія взаємопов'язані непослідовністю їх впливу на формування світоглядної культури людства. В основі їх взаємин – вплив на свідомість людини складних феноменів реального та трансцендентального буття. Будучи затиснутою між ними, свідомість людини намагається відрізнити їх одне від одного. Найважливішим з існуючих способів це зробити, а тому і зрозуміти існування наявних можливостей подолання хаосу, є прийняття нею (свідомістю) за вісь буття часу. Час розриває вічність та безмежність лінійною послідовністю феноменів корпускулярної теперішності. Ритм буття останньої, хвилеподібно вигинаючись, і рухає її, цю теперішність, примарною протокою між нескінченністю вічності міфу (минулого) та релігії (майбуття), між світом реального та трансцендентального.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вжосек, Войцех. Історія-Культура-Метафора. – Постановня неklasичної історіографії; Про історичне мислення [Текст] : Монографія / Войцех Вжосек. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 296 с.
2. Гейзінга, Йоганн. *Ното Ludens* [Текст] / Йоганн Гейзінга. – К. : Основи, 1994. – 250 с.
3. Лосев, А. Ф. *Миф-Число-Сущность* [Текст] / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1994. – 919 с.
4. Мотрошилова, Н. В. *Рождение и развитие философских идей: Ист.-филос. очерки и портреты* [Текст] / Н. В. Мотрошилова. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.
5. Хейзинга, Й. *Осень Средневековья* [Текст] / Й. Хейзинга. – М. : Наука, 1988. – 543 с.
6. Элиаде, Мирча. *Космос и история* [Текст] / Мирча Элиаде. – М. : Прогресс, 1987. – 312 с.

Получено 31.01.2013

В. М. БАБЕНКО

ПРОШЛОЕ И БУДУЩЕЕ В ЕДИНСТВЕ ЖИЗНИ (К ПРОБЛЕМЕ СУЩНОСТИ ИСТОРИЧЕСКИХ ТИПОВ МИРОВОЗЗРЕНИЯ)

Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

Освещается проблема формирования и развития исторических типов мировоззрения. На основании анализа общественного сознания, которое лежит в основе каждого из типов мировоззрения, дается характеристика их отличительных черт. Выявляются особенности развития новейшего этапа исторического бытия человечества в аспекте трансформации предыдущих типов мировоззренческих представлений на почве своеобразной ремифологизации общественного сознания. Исследуются взаимоотношения между различными типами мировоззрения в контексте конкретно-исторического процесса. Делается вывод об исключительном положении взаимодействия между мифом и религией в развитии различных плоскостей философско-мировоззренческой рефлексии бытия человеческого сознания в рамках культурной жизни.

мировоззрение, общественное сознание, мифология, синкретизм, религия, философия, наука, информационное общество, виртуальность, цивилизация, общественный кризис

VALERY BABENKO

THE PAST AND THE FUTURE IN THE UNITY OF LIFE (TO THE PROBLEM OF THE ESSENCE OF HISTORICAL WORLDVIEW TYPES)

Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The problem of formation and development of the historical worldview types is represent. Characteristics of the data types distinctive features is made on the basis of the analysis of the public consciousness. The characteristics of the development of the latest phase of the human historical existence in the aspect of the transformation of the previous types of philosophical views on the base of the original re-mythology's the public consciousness. Explores the relationship between the various types of the worldview types in the

context of specific historical process are examined. The conclusion about the exceptional position of the interaction between the myth and religion in the development of various aspects of the philosophical and ideological reflection of the human consciousness existence in the frames of the cultural life is made.
worldview, the public consciousness, mythology, syncretism, religion, philosophy, science, information society, virtual world, civilization, the social crisis

Бабенко Валерій Михайлович – к. філос. н., доцент кафедри історії і філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: філософія історії, філософсько-історична думка України, філософська культура України.

Бабенко Валерий Михайлович – к. филос. н., доцент кафедры истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: философия истории, философско-историческая мысль Украины, философская культура Украины.

Valery Babenko – PhD (philosophy), Associate Professor, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: philosophy and history, philosophy and history thought of Ukraine, philosophical cultural of Ukraine.